

4- Kuranda mecaz ve teşbih niçin vardır?

4. Kur'an'daki mecaz ve teşbihlerin hikmeti nedir?

Bu dersimizde şu sorunun cevabını vereceğiz:

— Kur'an'ın ifadelerinde mecaz ve teşbih niçin vardır? Bunun hikmeti nedir?

İlk önce mecaz ve teşbihin manasını öğrenelim:

Bir kelime kendi manasında kullanılırsa “hakikat” olur. Eğer asıl manasından başka bir manada kullanılır ve kendi manasında kullanılmasına engel bir hâl bulunursa “mecaz” olur.

Mesela “bülbül” kelimesini kuş için kullandığımızda “hakikat” olur; güzel sesli biri hakkında kullandığımızda “mecaz” olur.

Teşbih ise aralarında maddi veya manevi bir münasebet bulunan iki şeyi birbirine benzetme sanatıdır.

Kur'an'da mecaz ve teşbih vardır. İbni Teymiye ve avanesi mecazı ve teşbihi inkâr ettikleri için ayetlerin zahirini hakikat zannetmişler. Bu sebeple de bir temsil olan “Rahman Arş'a oturdu.” ayetini gerçek kabul edip, Allah'ın Arş'ta oturduğu fikrini kabullenmişler.

Bizler bu dersimizde, Kur'an'daki mecaz ve teşbihin hikmetini izah edeceğiz. Bir sonraki dersimizde de Kur'an'daki mecaz ve teşbihlere örnekler vereceğiz.

Meselemize şu soruyla başlayalım:

— Kur'an kime inmiştir? Ve Allahu Teâlâ Kur'an vasıtasıyla kiminle konuşmaktadır?

Kur'an insana inmiştir ve Allahu Teâlâ'nın muhatabı insandır. Madem Kur'an insana inmiştir, o hâlde tarz-ı beyanı insanın anlayabileceği şekilde olmalıdır. Yani hitabı insanların konuşma tarzına uygun olmalı ve bu sayede Kur'an'ı okuyan manasını kolayca anlamalıdır.

Malumdur ki çocukla konuşan çocukça konuşmaz mı? Çocuklar gibi çat-pat ederek konuşur ki çocuk onu anlayabilsin.

Bir doktor size hastalığınızı anlatırken anlayabileceğiniz şekilde anlatır. Eğer anlatımında sizi esas almayıp kendi bilgisini esas alsın ve tıbbi terimlerle konuşsa siz bundan hiçbir şey anlamazsınız.

Yine bir avukata gitseniz, avukat meseleyi size hukuk diliyle anlatmaz; sizin anlayabileceğiniz şekilde anlatır. Bu, her meslek erbabı için geçerlidir.

Zira konuşmaktan murad, meramımızı karşımızdakine anlatmaktır. Karşımızdakinin fehmini ve anlayışını göz önünde bulundurmadan konuşuyorsak ve o kişi bizi anlayamıyorsa, bu konuşmanın manası yoktur ve hikmetsiz bir konuşmadır. Bundan dolayıdır ki edipler ve ehl-i belagat ince hakikatleri tasavvur, dağınık manaları tasvir ve ifade için temsil ve teşbihlere müracaat ederler.

Allahu Teâlâ da hikmeti ve merhameti icabı, Kur'an'da insanların anlayabileceği tarzla konuşmuş ve bizlerin ülfeti olan temsil ve teşbihleri kullanmıştır. Bizler nasıl ki aramızda konuşurken mecaz ve teşbih yapıyorsak, Allahu Teâlâ da bazı yüksek hakikatleri mecaz ve teşbih yoluyla bizlere bildirmiştir. Bu hakikat hadis-i şerifler için de geçerlidir.

Kur'an bütün insanlara indirilmiş umumi bir muallim ve mürşittir. Ders halkasında oturan nev-i beşerdir, insandır. İnsanların ekserisi ise âlim değil avamdır. Mürşidin nazarında az çoğa tabidir. Yani umumi irşadını azların hatırı için onların seviyesine göre yapmaz. Zaten avama yapılan konuşmalardan havas hissesini alır. Eğer avam esas kabul edilmeyip havasa göre konuşulursa, avam o yüksek konuşmaları anlayamayacağı için hakikatten mahrum kalır.

İşte Allahu Teâlâ insanların ekserisi Kur'an'ın irşadından mahrum kalmasın diye hitabında avamın fehmini ve anlayışını esas yapıp, onlarca malum olan üslup ve teşbihlerle konuşmuştur. Buna "Tenezzülât-ı İlahiye" denilir. Tenezzülât-ı İlahiye, Allah'ın beşerin anlayışına göre konuşmasıdır. Bu, insanların zihinlerini hakikatten kaçırmamak için İlahî bir okşamadır.

Kur'an'daki teşbih ve temsiller hakikate geçebilmek için bir vesiledir. Yoksa o teşbihlerin hakiki manası kastedilmemiştir. Demek, müteşabihat denilen Kur'an'ın üslupları, hakikatlere geçmek için ve en derin incelikleri görmek için insanların gözüne bir dürbün veya numaralı birer gözlüktür.

İbni Teymiye ve avanesi bu anlattıklarımızı bilmedikleri için Kur'an'ın teşbih ve temsillerini hakikat zannetmişler; hem sapmışlar hem de binleri saptırmışlar. Zanlarına göre demişler ki:

— Allah mecaz ve teşbihle konuşmaktan münezzehtir.

Bilememişler ki konuşmada esas olan muhatabın durumudur, konuşanın durumu değildir. Muhatabın seviyesi neyse konuşma ona göre yapılır ve onun anlayış ve fehmi esas alınır. Eğer böyle yapılmazsa, konuşma anlaşılamayacağı için abes ve boş bir konuşma olur. Allahu Teâlâ ise abes iş yapmaktan münezzehtir. Dolayısıyla hikmet-i İlahi, kelimasında mecaz ve teşbihlerin bulunmasını iktiza etmiştir.

Bu dersimizde, Kur'an'daki teşbih ve temsillerin hikmetini beyan ettik. Bir sonraki dersimizde, Kur'an'daki mecaz ve teşbihlere örnekler vereceğiz.